

Worpswede idüll

Bremeni lähistel asuv Worpswede on üks omapärasemaid kultuur(i)maastikke kogu Euroopas. 19. sajandil rajatud kunstnikekoloonia mõjul on keset soid ja rabasid tekkinud ainulaadne keskkond, mis pakub palju avastamisrõõmu ka aia- ja loodushuvilistele.

TEKST: RIINA LUIK FOTOD: RIINA LUIK, BZT, WORPSWEDES MUSEUMS, BIRGIT NACHTWEY, MELANIE HÖGEMAN

PALJUDE LEMMIK – BARKENHOFF.

Näide jõukast Worpswede talust koos korraliku iluaiaga. Pärast Heinrich Vogeleri emigreerumist Venemaale tegutses hoones lastekodu, hiljem aianduskool. Praegu kuulub see Vogeleride perekonnale ja eluhoones on väljas kunstniku elu ja loomingut tutvustav näitus.

Worpswede ümbrus ja inimesed oli kunstnikele ammendamatu inspiratsiooniallikas ning see kajastus ka nende töödes. Heinrich Vogeleri „Kevad” (1897) mõjub kui foto kidurate sookaskede vahel jalutavast noorest naisest. Tema üks romantilisemaid töid on kodumaja trepil maalitud „Suveõhtu” (1905). Teoste originaalid on väljas Worpswedes.

Valgus. Just Worpswede müstiline valgus oli see, millest Düsseldorfis Kunstiakadeemia tudeng Fritz Mackensen oli kuulnud kolleegide vaimustunult kõnelemas ning mille olemasolus tahtis ta oma silmaga veenduda. Oli see üldse võimalik, et kusagil Saksamaal on paik, mille valgusemängu sai võrrelda kuulsale „hollandi valgusega” – müstilise kumaga, mis vaatas vastu suurte Madalmaade meistrite töödelt? Worpswede valguse erilisust kirjeldas poeet Rainer Maria Rilke: „Siinne taevas on kirjeldamatu oma avaruses ja valgusemängu vaheldusrikkuses.” Öeldakse, et kunstnik otsib „õiget” valgust kogu elu ning sestap pole ka imeks panna, et Mackensen end ühel 1884. aasta varasügisel päeval, maalikast käes, keset Worpswede soid ja rabasid leidis.

VALGUSE JÄLGEDES

„Kas pole sümbolne, et mind tõi siia pärapõrgusse vaid igatsus valguse, taevasina ja lumivalgete pilvede järele,” kirjutab Mackensen oma sõpradele Worpswedest saadetud postkaardil. Kuid valgus oli vaid asja üks tahk: noor kunstnik ei osanud uneski ette näha, kuivõrd mõjutab see kõik nii tema enda kui kogu Saksa kunstielu veel sada aastat hiljemgi.

Viis aastat hiljem liitusid Mackenseni hullumeelsena tundunud ideega – jätta seljataha Düsseldorfis akadeemiline atmosfäär ning suunduda elama ja looma soode-rabade keskele – tema õpingukaaslased Otto Modersohn ja Hans am Ende. Kui 1894. aastal asus sinna alaliselt elama ka Heinrich Vogeler, asutati ametlikult Worpswede Kunstnike Ühing ehk kunstnikekoloonia, nagu seda sagedamini kutsutakse. Worpswede omandas loominguliselt inspireeriva maine kiiresti, sellest kujunes omamoodi palverännu sihtkoht loome- ja vaimuinimestele, linna-aadlikele ja lihtsalt suvitajatele. Sest täpselt nii, nagu üks kunstikriitik toona tabavalt märkis, „on Worpswede loojatele kui Eldorado – siin on hunnikus kõike, mida hing ihkab”. Tõepoolest: maalimiseks suurepärase valgus, rahu ja vaikus, omapärase kasina võluga loodusmaastik, toitu ja öömaja pakkuvad kohalikud talupojad, keda kunstnikud agaralt modellideks kasutasid, ning nende argielu rõõmud ja mured, mis ainult ootasid lõuendile jäädvustamist. Kunstnikeküla paisus kiiresti, sest lisaks maalikunstnikele asutasid siia peagi oma ateljeed ka skulptorid, peentislerid, ehtekunstnikud ja paljud teised. Kel rahakott lubas, käis end talvel täiendamas Pariisis või tuulutamas mujal Euroopas, korraldati agaralt näitusi, kees tormiline seltsielu, võeti lahkelt vastu suvitajaid või maalipuhkusele saabunud kolleegide.

TURBALODJAD HAMME JÕEL.

Parimatel aegadel oli Worpswedes 1700 lotja, mis vedasid küteturvast Bremenisse. Kuigi vahemaa on vaid veerandsada kilomeetrit, kulus turbalaadungi kohaletoomiseks 3-4 päeva. Tänapäeval on lodjad turistide teenistuses.

← Kunstnikest abielupaari Otto ja Paula Modersohni kodumuuseum, mille juurde on rajatud ka moodsa kunsti muuseum.

↙ Romantilise pillirookatuse ja lilleaiaga Worpswede raekoda.

KURADISOO – TEGELIKULT PARADIIS

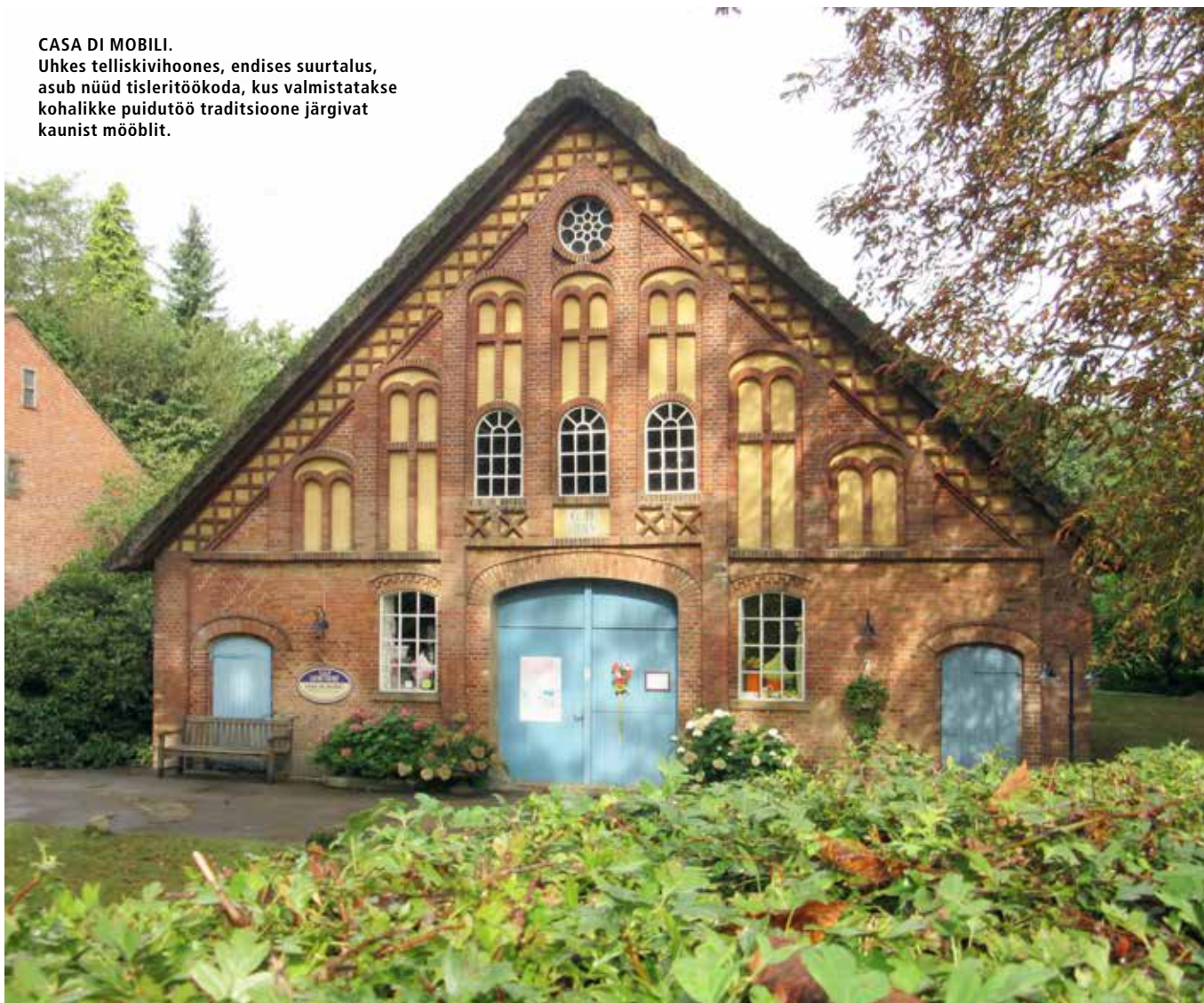
Bremenist veidi alla kolmekümne kilomeetri kaugusel asuv Worpswede (alamsaksa k *Worpsweed*) kuulub Alam-Saksi liidumaa koosseisu. See on Osterholzi kreisi süda ning võtab enda alla umbes 50 km² maa-ala. Kuigi nimi Kuradisoo (saksa k *Teufelmoor*) viitaks justkui metsikule ja inimasukusteta maastikule, võib keset soid ja rabasid asuv Worpswede iga tulijat juba esmapilgul. Ammu enam ei ole tegu läbipääsmatu rabaga, vaid korraliku teedevõrgustikuga ehtsaksalike roheline uppuvate nukuküladega.

Worpswede äärmiselt suured punastest tellistest ja palکیدest vahvärkmajad oma peaaegu maani ulatuvate õlgkatustega on omaette nähtus, lisades pastoraaelsele idüllile tõhusalt volüümi. Varasuvel tervitab tulijat rodode värvipillerkaar, südasuvel lõhnavad aedades hullutavalt roosid ning sügisel võtavad järje üle hortensiad.

Kui lisada siia juurde eheda looduse võlud ning paadiretket piki Hamme jõge, mille kaldal olevatel rohumaa-del näksivad rohtu lehmad-lambad, on arusaadav, et nimi Kuradisoo vajab selgitust. Tegelikult ongi Teufelmoor

CASA DI MOBILI.

Uhkes telliskivihoones, endises suurtalus, asub nüüd tiseritöökoda, kus valmistatakse kohalikke puidutöö traditsioone järgivat kaunist mööblit.

ajapikku tekkinud keelemugandus alamsaksakeelsest sõnast „*duven*”, mis tähendab viljatut, kasutatud maad, mida need soised alad sajandeid ka olid. Hiljem mugandus sõna Düwelmooriks ning lõpuks saksalikult suupäraselt ja selge sisuga Teufelmooriks.

Inimtegevuse jäljed Worpstedes ulatuvad tagasi pronksiaega, kalurite ja talupoegade püsivad kogukonnad hakkasid tekkima 11. sajandi algul. Aastal 1218 asus Kloster Osterholzi külla ametlikult elama esimene kaluripere. Sõjad ja vahetunud valitsejad on jättnud pikkade sajandite jooksul oma jälje ka Worpstedesse – 17. sajandil kuulus piirkond ligi 20 aastat koguni Rootsi krooni alla. Tänapäeval räägime Worpstedest mitte enam kui vaeste turbalõikajate ja kalurite asualast, vaid kui äärmiselt omanäolisest kultuurilisest maamärgist nii Saksamaa kui Euroopa kontekstis. 19. sajandi lõpus asustatud kunstnikekolooniast on välja kasvanud avatud ateljeede, stuudiote, käsitööpoodide, kohvikute-restaurantide ning aiandushuviliste ekskursioonideks avatud aedadega romantiline puhkuse ja vaba aja veetmise sihtkoht, kus elab püsivalt veidi üle 9000 inimese.

„SOOKOLONISAATOR” JA KULTUURMAASTIKU SÜND

Worpstedes kultuurmaastiku rajamise alusepanija au kuulub Jürgen Christian Findorffile. Hannoveri kuurvürstide teenistuses olnud krahvi ametinimetus oli „sookomissar”, kuid ta sai endale lisaks ka hüüdnimed „sookolonisaator” ja „soode ümberkujundamise isa”. Just viimane epiteet on kirjas kohalike elanike poolt talle 1799. aastal püstitatud obeliskil, mis meenutab kuhja laotud turbapätse.

Findorff nägi esimesena turbasoodes majandusliku potentsiaali ning ostis seetõttu valitseja käsul Põhja-Saksamaal kokku hiiglaslikke rabamassiive. Turbalõikus oli raske, käsitsi tehtav töö ning kütteinena kasutatavate turbapätside transport Bremenisse nõudis palju aega ja vaeva – soomaastikul sai liikuda vaid väikestel madalatel lootsikutel (saksa k *Torfkähne*). Mustaks tõrvatud lootsikud, millega nüüd tehakse meeleolukaid lõbusõite, on endiselt 9,6 m pikad ja neil on peal rabataimedega pruuniks värvitud purjed. Iga lootsik mahutas täpselt 50 turbapätsi, nüüd 16 lõbureisijat. Turbatootmise algus 1750. aastal tõi kaasa

← Romantiline Das Haus im Schluch ehk rabamaja on üks terviklikumaid talukomplekse Worpswedes. 1920. aastal kolis Heinrich Vogeleri esimene abikaasa Martha Vogeler lepitamatu maailmavaatelist erimeeluste tõttu siia, püüdes jõudumööda koos kolme tütreaga pansioni pidada. Ühes hoonetest on suurepärase väljapanek Vogeleride perekonnale kuulunud isiklikest asjadest ning väärikas kunsti- ja portselanikogu.

vajaduse suure hulga töökäte järele ning Findorff lahendas selle probleemi talupoegadele tasuta maad pakkudes. Just tasuta maalapp (mis sest et põllumajanduslikult äärmiselt väheviljakas) oli põhjuseks, miks perekonnad hulganisti soosaartele suundusid, ning see pani Worpswedele aluse. Kokku rajati soodevallutuskampaania ajal nelikümmend kaks uusküla.

Findorff ei olnud aga mingi „vereimejast kolonisaator”, vaid tänapäevases mõistes missiooni- ja sotsiaalse vastutustundega mees, kes pakkus tööd ja leiba, kuivendas maid ja pani sellega aluse kohalikule kultuurpõllundusele. Samuti toetas ta kohalike kirikute, sildade ja teede rajamist. Üheks märkimisväärsemaks kirikuks on Worpswede Siioni kirik, millel on ühena väga vähestest pühakodadest altar, kus tavapärase Jeesuse pildi asemel on kantsel. Tõsi, jutlustaja pea kohal on siiski kuldne päike, mis sümboliseerib sakraalkunstis jumalat ja Jeesust. Nii et taevaisast kõrgemale jutlustaja end siiski ei tõsta. Kiriku kooriosa kaunistavad pisut naiivsed lillemotiivid – need maalisid kunstnikud Clara Rilke-Westhoff ja Paula Modersohn-Becker karistuseks omavolilise kirikukellade löömise eest, mis põhjustas külas suure tulekahjupaanika. Ka kirikuaed on nii kultuuriloolisest kui kalmistukultuuri aspektist äärmiselt huvitav: siia on maetud enam kui 80 Worpswedes elanud kunsti- ja vaimuinimest ning iga lahkumispaik on kui miniatuurne kunstiteos.

SUUR MURRANG

Worpswede kultuurmaastiku arengus toimus suur murrang tänu 1903. aastal kunstnik Heinrich Vogeleri algatusel loodud heakorra ja kodukaunistamise seltsile, mille eestvedamisel käivitunud kuni esimese maailmasõja alguseni kestnud ulatuslikud heakorrastus- ja istutuskampaaniad. Istutati lugematul hulgal kultuurtaimi, haruldasi puid-põõsaid, rajati alleed ja nüüdseks suure maa-ala enda alla võttev metsapark. Eramute omanikud kutsusid aednikke, maastikuarhitekte ja arhitekte kujundama nii ilu- kui tarbeaedu, lehtlaid ja pergolaid. Eksootilised taimed olid suurmood nii aias kui toas. Kuna külal oli seni puudunud „süda”, oli tänavate ja teede rajamine tugevaks tõukeks uute eramute, stuudiote, ateljeede, hotellide, kohvikute ja poekete koondumiseks. Arhitektid ja kunstnikud lasid fantaasial lennata. Võidu kohalike, traditsioonilist taluarhitektuuri jälgendavate madala elukorruse ja kõrge pööninguosaga, peaaegu maani ulatava paksu pillirookatusega taluhoonetega sündisid nüüdseks ikoonilise staatuse pälvinud rajatised Käseglocke,

Tänapäeval räägime Worpsswedest
mitte enam kui vaeste
turvalõikajate ja kalurite asualast,
vaid kui omanäolisest kultuurilisest
maamärgist Saksamaal ja
Euroopas.

Kaunilt kujundatud aed kujur Christoph Fischeri
kodustuudio ees. Suvi läbi on Worpsswede
kunstnike ateljeed, studiod, käsitöökojad ja
galeriid inimestele avatud.

Kunstigalerii Cohrs-Zirus asub 1875. aastal ehitatud luksuslikus villas. Omal ajal oli see üks ihaldatumaid näitusepaiku Worpswedes.

↓ KÄSEGLOCKE EHK JUUSTUKUPPEL.

Edwin Koenemann lasi ultramoodsa ümmarguse eramu projekteerida 1926. aastal arhitekt Bruno Tautil. Lopsaka pargi sügavuses asuvas hoones on nüüd majamuuseum, kus saab suurepärase ülevaate perekonna toonasest eluolust.

Café Verrückt, raudteejaam koos võrratu juugendstiilis sisekujundusega, Kunsthalle jpt.

Ühed kaunimad traditsioonilises stiilis rajatud talukompleksid ja näidisaiad kuuluvad Vogeleride perekonnale. Neist esimese, Barkenhoffi omanikuks sai Heinrich Vogeler 1895. aastal ning lasi selle interjöörid ajastu ideaalidele kohaselt juugendstiilis ümber kujundada. Jõukal järjel kunstniku kodus käis vilgas seltskonnaelu, kust ei puudunud teiste seas ka poet Rainer Maria Rilke. Kuulus luuletaja kohtus just siin oma tulevase abikaasa, kujur Clara Westhoffiga. Rilke kirjutas nii Worpswedes kui Worpswede-st ning siit saadud mõjutused ja Clara sidemed skulptor Auguste Rodiniga suunasid kirjaniku kolooniast lahkumise järel Pariisi, et asuda Rodini elulooraamatu kallale.

1932. aastal sai Barkenhoffi omanikuks aiaarhitekt ja antroposoofilise maailmakäsitluse tuline pooldaja Max Karl Schwarz. Koos insener Martin Schmidtiga pani ta aluse Worpswede aia- ja maastikuarhitektuuri koolile, milles järgitakse Rudolf Steineri vaimse õpetuse põhimõtteid ja propageeritakse biodünaamilist maaviljelust. Schwarzi peetakse Saksamaal üheks biodünaamilise viljeluse, kollektiivselt haritavate väikeaedade rajamise ning läbimõeldud komposti valmistamise pioneeriks.

Happeline turbamuld ja mahe kliima sobivad hästi rodode kasvatamiseks ning seda ilu Worpswedes varasuvel tõesti jagub. Ning kui keegi juba kord siiakanti satub, ta suks kindlasti ära käia Bremeni botaanikaaias, mille uhkuseks on 46 hektaril laiuv rodopark, kus on enam kui 550 liiki ja 2500 sorti rododendroneid ja asaleasid.

OMAPÄRANE MEELELAAD

Nii nagu saareriikides, on ka soosaarel asuval Worpswedel ja selle elanikel teatud iseärasused, mis avalduvad nii tavapärasel eluolul kui ka poliitilises ja religioosel maailmavaates. Worpswede väiksusest hoolimata tegutsevad siin kõrvuti luteri ja katoliku kirik ning mitmed usulahkude kirikud ja palvemajad. Saksa sisepoliitika on soosaare elanikud näidanud end alati riigitruudena, konservatiivse maailmavaate pooldajatena. 1930. aastatel said Saksa riigipäeva valimistel natsionaalsotsialistid ja natsimeelsed just Worpswede elanike poolt kõigi teiste ees mäekõrguse võidu. Need valimised, milles tuli selgelt valida pool, lõhestasid seni üksmeelse kunstnikekoloonia (ja mitmedki perekonnad) igaveseks kahte leeri.

Just Worpswedes toimusid kahel järjestikusel sõjaeelsel aastal natsionaalsotsialistide korraldatud kultuurinädalad, milles astusid taiestega üles ka Worpswede kunstnikud, kes uue ideoloogiaga päri olid: Fritz Mackensen, Carl Uphoff ja Martha Vogeler. Kunstis väljendus see toetus jõulises ideoloogilises suunatuses: keskseks teemaks oli isamaalisus, rahvusromantika, saksalikkus ja heroism.

Heinrich Vogeler, tema tütar Marie, Gustav Regler ja mitmed teised kunstnikekoloonia liikmed pagesid seevastu Saksamaalt, et mitte langeda tagakiusamise või veelgi hullemale ohvriks. Vogeleri ideaaliks ja huviks oli tulenevalt tema kommunistlikest ideaalidest Nõukogude Liit. Vogeleri aastad Venemaal ringi rännates olid loomingulises mõttes viljakad ning oma mahukas reisipäevikus pühendab ta muu hulgas ka peatüki Tallinnale. ✂